Hur kan skolan underlätta övergången till arbetslivet för elever med rörelsehinder

Brita Sjöqvist

Den nya läroplanen betonar starkt skolans ansvar för "dem som av fysiska, psykiska och andra skäl har svårigheter i skolarbetet. Skolans personal måste därför ägna speciell omsorg åt dem också i syo-arbetet".

Läroplanen är ett av samhällets viktigaste styrinstrument för skolan och vi borde därför kunna vänta oss en förbättring av syon för t ex elever med funktionsnedsättningar, när nya läroplanen på allvar träder i kraft läsåret 1982/83.

Brita Sjöqvist är skolkonsulent inom byrå S1, Skolöverstyrelsen.

Varierade och anpassade insatser

Ett rörelsehinder kan vara obetydligt, kräva en enkel engångsåtgärd och varken skola, föräldrar eller elev upplever några problem. Men det kan också vara komplicerat med flera tilläggshandikapp, med psykiska pålagringar och tvinga till upprepade prövningar och omprövningar av skolsituationen, till nya lösningar av praktiska problem och till insatser från olika specialister.

Och det här gäller naturligtvis inte bara i skolan – behovet av varierade och anpassade insatser är lika stort i samhälle och arbetsliv. Verkligheten i och utanför skolan innehåller så många faktorer som vi inte kan kontrollera, stimulans, uppmuntran, överkrav eller överbeskydd hemifrån, lärare, arbetsförmedlare eller arbetsledare som är observanta och uppslagsrika eller spända och osäkra, en kamratgrupp som är öppen och varm eller en som domineras av konkurrens och rädsla.

Vi brukar säga att så länge ungdomarna går i skolan har de det ganska bra, men när de lämnar studier och utbildning med krav och förväntningar på deltagande i samhällsliv och arbetsliv kommer en rad hinder och svårigheter. Pension blir ibland ett enkelt alternativ, när arbetsmarknaden är svårtillgänglig. De ungdomar som inte får arbete syns inte i arbetslöshetsstatistiken – de är inte arbetslösa, de är pensionärer och försvinner in i en stor grupp förtidspensionärer.

Gemensamma insatser

De flesta elever med rörelsehinder går i vanliga klasser med vanliga lärare och vanliga syo-funktionärer. Skolan har ansvar för ungdomarna tills de blir 18 år och då går de flesta ännu i skolan. Vad som händer sedan vet vi litet om.

Den statistik som finns är dels en som SCB har gjort med anledning av handikappåret och som visar att människor med rörelsehinder har det sämre än människor med andra funktionsnedsättningar framför allt när det gäller arbete och sociala kontakter, dels AMS statistik på arbetssökande med handikapp.

Den stora gruppen där är de rörelsehindrade, men i den finns yrkesskadorna, de dåliga ryggarna osv och den säger ingenting om ungdomarna.

De uppgifter man hittar räcker emellertid för att man skall fråga: Vad kan vi göra för att förbättra situationen? Om man börjar att på allvar söka svaret på den här frågan finner man snart att en förändring av förhållandet kräver insatser från flera håll. Därför har den arbetsgrupp som arbetat med

De ungdomar som inte får arbete syns inte i statistiken – de försvinner in i en stor grupp förtidspensionärer

I en grupp på 9 elever med grava rörelsehinder i 12-årsåldern hade bara en varit med om att plocka bär

de här frågorna på SÖ bestått av representanter för flera statliga verk, AMS, SoS, Styrelsen för vårdartjänst samt kommunförbundet och handikapporganisationerna. Arbetsgruppen har lagt fram förslag till åtgärder, som man arbetar vidare på inom de olika verken.

Erfarenhet och kunskap

Vad har vi då funnit att skolan kan göra för att förbättra situationen? Övergången från skola/utbildning till arbetsliv är en kritisk punkt för många elever. Vad man är och vad man har lärt sig skall tillsammans ge möjligheter till ett personligt val för ett vuxenliv. För elever med rörelsehinder kan det valet bli svårare och mindre fritt än för andra ungdomar.

Elever med rörelsehinder kan. av olika skäl, begränsad rörlighet, samhällets otillgänglighet, överbeskydd, ha mer begränsade erfarenheter av natur, samhälle och sociala kontakter än jämnåriga kamrater. I en grupp på nio elever med grava rörelsehinder i 12-årsåldern hade, tex bara en varit med om att plocka bär. De har naturligtvis ofta också en mer begränsad erfarenhet av arbetsliv och arbetsplatser. Ett rörelsehinder hindrar ofta barn från att komma in på områden där andra barn med förkärlek rör sig, tex vid byggen, där hantverkare arbetar, i cykelverkstad eller ute i trafiken. Vad barn och ungdomar går miste om i sådana fall är inte bara kunskap om hur olika yrken utövas och hur arbetsplatser och arbetsredskap ser ut utan också erfarenhet av olika sätt att vara tillsammans, att tala med varandra – det sociala spelet på arbetsplatser.

Gemensamt bör man därför i skolan arbeta med att öka de elevers kunskaper om och erfarenheter av samhället, vars handikapp har begränsat deras möjligheter till att röra sig i olika miljöer. Kännedom om olika funktioner i samhället och hur man handlar i olika situationer och på olika platser är en förberedelse för vuxenlivet. Att veta hur man gör i skilda sociala sammanhang ger trygghet. För den handikappade kan finnas mycket som är arbetsamt och svårlöst och det är då viktigt att man kan undvika osäkerhet och förvirring som beror på att man inte känner till hur man bär sig åt i vanliga sociala situationer.

Arbetslivsorientering

Inom den utökade arbetslivsorienteringen måste för dessa elever finnas plats för många studiebesök och perioder med praktisk arbetslivsorientering, och det räcker kanske inte ändå. De behöver ofta pröva många olika arbetsplatser och arbetsuppgifter innan de hittar något som är möjligt och meningsfullt för dem. Den erfarenhet som sommarjobb ger får de sällan del av. Den tidigare nämnda arbetsgruppen initierade därför ett försök till sommarpryo i Norrköping. Verksamheten har redovisats i en rapport, som har väckt ett påtagligt intresse och flera kommuner planerar sommarpryo för ungdomr med rörelsehinder.

Det kan finnas många problem i samband med den praktiska arbetslivsorienteringen. Ofta behöver eleven besöka arbetsplatsen i förväg tillsammans med syo-funktionären för att kontrollera att den är tillgänglig och att möjliga arbetsuppgifter finns. Ett annat skäl att i förväg ta personlig kontakt är att få tillfälle att lämna information. Vilken information som skall ges avgörs i regel av eleven och föräldrarna, men den bör vara så omfattande och ha sådant innehåll att både eleven, arbetsgivaren och arbetskamraterna kan känna sig trygga.

Studie- och yrkesorienteringen måste för elever med rörelsehinder innehålla en fortlöpande diskussion om vad som är möjligt och realistiskt med hänsyn till elevens anlag, möjligheter och begränsningar och till de resurser som skola och samhälle måste erbjuda, utbildningsvägar, personlig service, anpassningar och tekniska lösningar.

De flesta elever med rörelsehinder i vanlig klass i grundskolan går vidare till gymnasieskolan. Där fin-

Arbetsgruppen initierade ett försök till sommarpryo i Norrköping

Vi har inte i år fått in en enda ansökan om medel till anpassning till maskiner och verktyg från någon praktisk eller teknisk linje på gymnasieskolan

ner vi en fjärdedel av dem på distributions- och kontorslinjen och 16 % av dem på social linje. Det finns ingenting som tyder på att just dessa linjer leder till bättre möjligheter till arbete eller att de skulle passa de rörelsehindrade elevernas anlag och intressen bättre än de andra linjerna. Möjligen är det ett negativt val för några och ett direkt felval för andra. Samtidigt kan vi konstatera att vi i år inte fått in en enda ansökan om medel till anpassning av maskiner och verktyg eller tekniska hjälpmedel från någon praktisk eller teknisk linje på gymnasieskolan. Möjligheten till tekniska hjälpmedel och arbetsbiträde från AMS under pryo-period eller praktik har inte heller utnyttjats.

En funktionsnedsättning begränsar naturligtvis en människas möjligheter till yrkesval. En ytterligare begränsning utgör den brist på kunskap och fantasi som finns hos människor omkring eleverna, den som gör att vi i skolan och i samhället ofta fattar besluten för människor med handikapp i stället för att lyssna på deras önskemål. Det är alldeles för lätt att ordna och ”fixa” i stället för att lägga ner arbete på att ge eleverna chans att själva upptäcka sina möjligheter, anlag och intressen och att acceptera sina begränsningar. Syons allra viktigaste uppgift är kanske att ge eleverna självkänsla.

Vi behöver fortbildning

Det kan förefalla självklart att det krävs ett visst mått av speciellt kunnande för att ge elever med handikapp en adekvat studie- och yrkesorientering. Det krävs också en bearbetning av den egna reaktionen inför/och de egna attityderna till handikapp. Undervisning i handikappfrågor ges också i utbildningen av syo-funktionärer, men det är inte säkert att det känns särskilt meningsfullt. En syo-funktionär kan vara i tjänst både fem och tio år utan att ha någon elev med rörelsehinder bland sina elever.

En fortbildning har startats i E län med kunskaper om SYO och handikap till syo-funktionärer, klassföreståndare, skolsköterskor mfl

Därför skulle det vara bättre om fortbildning kunde ges, när behovet finns, dvs när det finns en elev med handikapp vid skolan. Arbetsgruppen bad länsskolnämnden i Linköping göra ett försök med sådan fortbildning. Man har också startat en sådan och försöker ge kunskaper om syo och handikapp till en grupp människor som kan ha att göra med syo för några elever med rörelsehinder på högstadiet i E-län. Utom syo-funktionärer deltar, klassföreståndare, skolsköterskor, skolledare, föräldrar och representanter för arbetsförmedlingen. Det är ingen omfattande fortbildning, den omfattar egentligen bara två studiedagar, men den riktar uppmärksamheten på det extra som behövs för de här eleverna.

Det finns mycket att göra innan syon för elever med handikapp blir bra, men det hjälper inte vad vi gör i skolan om inte samhälle och arbetsliv ger ungdomarna möjligheter när de lämnar skolan. Därför måste motsvarande insatser för ökad kunskap ges till arbetsförmedlingspersonal och kommunens personal med ansvar för social service. Samverkan mellan olika instanser måste bli självklar eftersom ingenting fungerar om inte *allt* fungerar, utbildning, arbetstillfällen, boende, service och färdtjänst.